

Demokrati og medbestemmelse i børnehøjde

Demokrati og medbestemmelse i børnehøjde

Dette hæfte er skrevet til jer, der er pædagogisk personale i dagtilbud. På de kommende sider kan I få mere viden om og inspiration til arbejdet med børns medbestemmelse, selvstændighed og forståelse for fællesskaber og demokrati. Der er også inspiration til, hvordan I kan arbejde med at udvikle børnenes kritiske tænkning og have dialoger om følsomme og kontroversielle emner.

Hvorfor arbejde med demokrati og medbestemmelse, allerede når børnene er små? Begge dele er temaer i både FN's Børnekonvention og i dagtilbudsloven. Når I arbejder med demokrati og medbestemmelse i dagtilbuddet giver I børnene erfaringer med at deltage aktivt i demokrati-

ske fællesskaber og er på den måde med til at understøtte børnenes lyst til at deltage aktivt i samfundet.

De tidlige år fra 0 til 5 år er meget vigtige for børns senere udvikling og trivsel som unge og voksne. Også demokratisk dannelse starter allerede i barndommen, så der er gode grunde til allerede i dagtilbud at arbejde med demokrati og medborgerskab.

De kommende sider zoomer ind på tre vigtige dimensioner i jeres pædagogiske arbejde med demokrati og medbestemmelse i børnehøjde.

Det handler om at:

1. Arbejde med demokratiske fællesskaber
2. Styrke børns evne til at tænke kritisk
3. Skabe dialog om følsomme og kontroversielle emner

Hæftet bygger på en række kortlægninger af eksisterende viden og forskning. *Læs mere sidst i litteraturlisten.*

"Dagtilbud skal give børn **medbestemmelse, medansvar og forståelse** for og oplevelse med **demokrati**. Dagtilbud skal som led heri bidrage til at udvikle børns **selvstændighed**, evner til at indgå i **forpligtende fællesskaber** og samhørighed med og integration i det danske samfund."

Dagtilbudsloven § 7, stk. 4

1. Arbejde med demokratiske fællesskaber

Børn får nogle af deres første erfaringer med at være en del af et demokratisk fællesskab i deres dagtilbud. Når børn har samtaler, løser problemer konstruktivt, siger hvad de mener og øver sig i at udvise empati for andre, udvikler de nogle af de vigtigste demokratiske kompetencer.

Lige muligheder for at deltage er et centralt element i et demokratisk samfund. Når børn deltager i almene, mangfoldige og demokratiske fællesskaber, understøtter det deres trivsel, læring, udvikling og dannelse. Børns lyst til og mulighed for at deltage i demokratiske fællesskaber skabes allerede hos jer i dagtilbuddet, når I ser børnene som kompetente og aktive deltagere og skaber rammer og situationer, hvor alle børn har mulighed for at deltage.

Arbejdet med at give børn medbestemmelse og forståelse for og oplevelse med demokrati er en integreret del af den pædagogiske læreplan. Læreplanen udgør rammen for det pædagogiske arbejde i dagtilbuddene, og det er i den forbindelse centralt, at dagtilbuddene tilrettelægger pædagogiske læringsmiljøer, som inddrager hensynet til børnenes perspektiv og deltagelse, børnefællesskabet, børnegruppens sammensætning og børnenes forskellige forudsætninger.

Positive forventninger giver børn mod på at deltage

Jeres relationer påvirker det enkelte barns opfattelse af sig selv. Når I som pædagogisk personale møder børnene med positive forventninger og fokuserer på deres ressourcer, styrker I deres sociale kompetencer og lyst til at deltage aktivt i fællesskaber. Det kan I fx gøre ved at tage udgangspunkt i og anerkende det, som børnene kan og interesserer sig for. Når børn oplever, at I anerkender dem 'som de er', fremmer I deres grundlæggende motivation og muligheder for at tage aktivt del i fællesskabet. Manglende anerkendelse af børns pålidelighed, evner og kompetencer kan derimod føre til negativt selvværd, der hæmmer børnenes sociale selvtillid og tro på, at de er betydningsfulde for andre.

Det er især vigtigt, at barnet føler sig hørt og forstået, også selvom hans eller hendes normer adskiller sig fra normerne hos jer som pædagogisk personale. Når I anerkender forskelligheder og taler om dem på en naturlig måde uden at stigmatisere, vil børnene få en større accept af forskelle og en forståelse for, at fællesskab ikke nødvendigvis betyder, at alle er ens. På den måde oplever det enkelte barn, at 'det demokratiske fællesskab gælder også for mig!'.

Leg lærer børn at indgå i et demokratisk fællesskab

Det påvirker også børn, hvordan de andre børn opfatter dem i fællesskabet. Venskaber er vigtige for, at børn udvikler empati, solidaritet og lærer at bidrage til fællesskabet. Når et barn er del af et fællesskab, og I støtter barnet i at opbygge relationer til andre børn, får han eller hun også erfaringer med demokrati og medborgerskab. Leg er en rigtig vigtig del af denne proces.

I legen øver børn sig i at indgå i et demokratisk fællesskab. Leg er derfor en vigtig byggesten i børns demokratiske dannelse. Gennem leg lærer børn fx at forhandle om, hvem der skal have hvilke roller, og hvad der skal leges. De lærer i samspil med hinanden at udtrykke, forsvare og diskutere forskellige værdier – fx rettigheder og det at tage hensyn til andre. I legen finder børn også ud af, at deres individuelle interesser nogle gange er i kontrast til fællesskabets interesser. Andre gange står flertallets interesser over mindretallets. På den måde får børnene erfaringer med at indgå i demokratiske forhandlinger. Det er netop i den slags forhandlinger, at børnene får erfaringer med at ytre sig, oplever medbestemmelse, lærer at tilpasse sig og bliver aktive deltagere i dagtilbuddets hverdagsdemokrati.

Støt børnene i hverdagsforhandlinger

Jeres daglige rutiner og aktiviteter i dagtilbuddet giver også børnene vigtige erfaringer med demokrati og forhandling. Det kan fx være, når I skal vælge sangleg, i forbindelse med borddækning eller andre situationer, hvor børnene skal vente på tur. I de situationer kan I som pædagogisk personale aktivt hjælpe børnene på vej i deres verbale og nonverbale forhandlinger. Når I støtter børnene i at lære at lytte, samarbejde, tage ansvar

og udvise empati, udvikler de deres kommunikationsformer og deres demokratiske selvtillid. Det styrker både den enkelte og fællesskabet. Det samme gælder, når I hjælper børnene med redskaber til konflikthåndtering og generelt fremmer et godt socialt miljø mellem børnene.

Giv børnene reel medbestemmelse

Børn oplever reel medbestemmelse, når de er med til at løse konkrete opgaver eller problemer. Selv helt små børn kan inddrages i hverdagsbeslutninger. Det kræver tillid til børnenes kompetencer, når I som pædagogisk personale lader børnene tage styringen og tager deres holdninger alvorligt. Hvis børnene skal opleve, at de har reel indflydelse på deres eget liv, er jeres opgave som voksne at tilbyde dem information, ressourcer og reel mulighed for at få børnenes ideer i spil. Når I fx skal på tur, kan I give børnene information om, hvor turen går hen og hvorfor I netop skal derhen. Herefter kan I give børnene mulighed for at planlægge dele af turen. At give børn reel medbestemmelse handler således ikke nødvendigvis om, at de skal bestemme alt, men at give dem erfaringer med demokratiske forhandlinger; og det kan ske i små bidder.

Lyt og giv medindflydelse

Studier viser, at personalet i dagtilbud lytter til børns perspektiver og giver dem taletid og respons. Til gengæld er det begrænset, hvor meget medindflydelse børnene reelt har på deres egen hverdag i dagtilbuddet. Der er også stor forskel på, hvor stor indflydelse forskellige børn og børnegrupper har.

Veje til at styrke børns demokratiske deltagelse

Det motiverer børn til at være med i demokratiske fællesskaber, når de ...

- har gode relationer til andre børn og voksne
- føler sig som en del af fællesskabet
- oplever, at de voksne har positive forventninger til dem
- bliver anerkendt for dem de er og det, de gør
- leger og forhandler med andre børn fx om, hvad der skal leges
- indgår i hverdagsforhandlinger og fx skal vente på tur
- får medindflydelse på beslutninger om deres egen hverdag.

Lyt til alle børn uanset deres normer og værdier

- Giv plads til andre normer. Vær opmærksom på, at det ikke kun er børn med normer og værdier, der ligner jeres egne, som bliver hørt.
- Vær opmærksom og nysgerrig på børnenes perspektiver, og at deres stemme har værdi.
- Sæt engagementet fri. Hvis I som pædagogisk personale ubevidst er mere kontrollerende over for bestemte børnegrupper, viser børnene ofte mindre engagement og initiativ.

Som pædagogisk personale har I ansvar for, at sikre alle børns deltagelsesmuligheder.

Det er vigtigt løbende at vurdere det enkelte barns deltagelsesmuligheder i fællesskabet. Når I evaluerer børnenes tilknytning til de voksne i dagtilbuddet og kigger på deres position og relationer i børnegruppen, får I også blik for hvilke børn, der eventuelt står uden for fællesskabet og har brug for flere positive relationer. Børns deltagelsesmuligheder er altid knyttet til sociale sammenhænge, derfor bør jeres indsatser rettes mod både det enkelte barn og gruppen.

Hvordan får vi alle børn med?

2. Kritisk tænkning

Når børn er nysgerrige, eksperimenterer og stiller spørgsmål, lægger de også de første byggesten til meget vigtige demokratiske kompetencer: Evnen til kritisk tænkning, at lytte til andre og løse problemer på en konstruktiv måde.

En vigtig byggesten for børns demokratiske udvikling er evnen til at tænke kritisk. Børn har brug for kritisk tænkning, når de skal udvikle deres nysgerrighed og lære at forholde sig reflektivt til forskellige informationer, udsagn og normer. Kritisk tænkning er også en vigtig brik i børns evne til konstruktiv problemløsning.

Lad børnene undersøge, udforske & eksperimenter

Børn udvikler deres evne til kritisk tænkning, når de er undersøgende over for sig selv og deres omverden. Når I opmuntrer børn, der udforsker og eksperimenterer, styrker I deres lyst til at undersøge og reflektere over det, de oplever og lærer.

I kan med fordel tage udgangspunkt i det, der allerede har fanget børnenes interesse, undren eller nysgerrighed. Vis interesse ved fx at stille flere spørgsmål og anerkend børnenes undren. I kan understøtte processen gennem forskellige praktisk-æstetiske læringsoplevelser fx ved at lade børnene udforske et dilemma gennem rollespil, brainstorm, eksperimenter, kunst, fotografi eller film. På den måde får børnene mulighed for at ytre sig gennem andre kommunikationsformer end den sproglige.

Fyld hverdagen med spørgsmål

Spørgsmål kan i sig selv være med til at fremme kritisk tænkning hos børn - især åbne spørgsmål uden rigtige eller forkerte svar. Giv børnene tid til at tænke sig om og stil hellere uddybende spørgsmål i stedet for at levere færdige svar. Når I som voksne tager del i børnenes leg, kan I komme med ideer og stille åbne spørgsmål undervejs. I kan også opfordre børnene til at stille kritiske spørgsmål og følge op med diskussion og Hv-spørgsmål.

Lad børnene være med til at styre

For at støtte børnenes udvikling af selvstændig kritisk tænkning, kan I nogle gange lade børnene stille spørgsmålene – både til aktiviteten og til hinanden. Det kan fx være i den dialogiske højtlesning, til samlingen eller når I er på tur. For når det er børnenes valg og interesser, der styrer en samtale eller en aktivitet, fører det ofte til anderledes spørgsmål og perspektiver, end hvis samtalen eller aktiviteten er styret af en voksen. Når børnene er med til at bestemme, hvad samtalen skal handle om eller hvad I skal undre jer over i aktiviteten, får børnene erfaringer med at undre sig – og dermed tænke kritisk. Når børnene selv former og styrer processen, vil flere børn ofte være med og føle sig trygge ved at udtrykke deres ideer og holdninger. På den måde lærer børnene at udfordre deres egne og andres forestillinger, at indsamle og evaluere information og ideer fra forskellige perspektiver og at analysere og evaluere dem.

Tag del i børnenes leg

Når I som pædagogisk personale tager aktivt del i børnenes lege og aktiviteter, kan I arbejde med deres evne til at sætte grænser, som også er en del af det at kunne tænke kritisk. I kan opmuntre børnene til at sige deres mening og udtrykke deres følelser og vise, at det er i orden at sige fra – også over for voksne. På den måde får børnene erfaringer med at mærke og udtrykke deres egne grænser. På samme måde giver de forhandlinger, I har mellem børn og voksne i hverdagen, børnene erfaringer med, hvad der er acceptabelt i forskellige situationer.

Det styrker børns kritisk tænkning, når de ...

- får medbestemmelse
- undersøger, udforsker og eksperimenterer
- skaber noget
- bliver stillet spørgsmål uden rigtige eller forkerte svar
- bliver opfordret til at undre sig
- bliver opfordret til at sige deres mening.

Eksempler på spørgsmål uden rigtige eller forkerte svar

- ”Hvordan kan I alle tre være med til at bestemme i legen?”
- ”Hvorfor tror du, drengen i historien løber væk?”
- ”Hvad vil det sige, at man har en ven?”

3. Dialog om følsomme og kontroversielle emner

Dialog og evnen til at håndtere uenigheder er kernen i vores demokrati. Når børn får erfaringer med konflikter og med at tale om følsomme og vanskelige emner, fremmer vi deres demokratiske dannelse.

Dialog er et af de vigtigste kendetegn ved demokrati. I kan understøtte dialog med et læringsmiljø, hvor det er trygt for børnene at sige deres mening, og hvor I bakker dem op i at lytte til hinanden. Når børn får erfaringer med at tale om følsomme og vanskelige emner fremmer det deres demokratiske dannelse og evne til kritisk tænkning. Grunden er, at den slags diskussioner ofte kræver, at børnene reflekterer, undersøger videre og får forståelse for, at verden kan ses fra forskellige perspektiver. Det, at kunne diskutere og acceptere at man ikke er enige, er en grundsten i et demokratisk samfund. At få erfaring med konflikter og håndtere uenigheder fredeligt er derfor vigtigt for børns demokratiske dannelse.

At klare konflikter og uenighed styrker børns udvikling

Børns tidlige erfaringer med konflikt og modstand er nødvendige for deres udvikling og evne til at være med i demokratiske fællesskaber. Det er vigtigt at lære børn i en tidlig alder, hvordan de håndterer uenigheder på en god måde. Vi skal med andre ord fremme deres evne til at indgå i uenighedsfællesskaber, hvor mennesker har forskellige holdninger og værdier. I behøver derfor ikke at undgå børnenes konflikter og uenighed. Forsøg i stedet at lære dem at håndtere konflikterne. Det giver børnene erfaringer med at reflektere kritisk, sætte grænser og imødekomme oplevelser af uretfærdighed. Når I taler fredeligt om de modsætninger, der er i en konfliktsituation, får børnene mulighed for at reflektere, afklare deres meninger, hensigter og etik. Og når børn taler om følsomme og kontroversielle emner med andre børn og voksne, kan de udforske deres egne følelser og opdage, at der er forskellige erfaringer og oplevelser med emnet.

Hvad får børn ud af at have konflikter og tale om følsomme emner?

Det er vigtigt, at I ikke har berøringsangst over for særlige emner på grund af særlige kulturelle eller sociale hensyn. I stedet kan I tage emnerne op med forståelse og indføling.

Tag dialogen om følsomme emner med forældre

Der kan være store forskelle på, hvad børn, deres forældre og I som pædagogisk personale opfatter som følsomt eller kontroversielt. Mens helt små børn ofte ikke opfatter bestemte emner som følsomme, er det typisk anderledes med voksne. Det er ofte i forhold til forældrene, at pædagogisk personale oplever, at visse emner kan være svære at tale om.

Emner som madvaner, påklædning, opdragelse, seksualitet, krop, tro eller venskaber på tværs af køn kan opfattes som følsomme eller kontroversielle og kan derfor være svære at håndtere. Det gør det ikke nemmere, hvis forældre har stærke holdninger til, at visse emner ikke bør diskuteres (med børn), eller hvis personalets personlige holdninger eller grænser skygger for dialogen. Ikke desto mindre er det vigtigt, at I som pædagogisk personale ikke har berøringsangst eller antager, at det nok er bedst for barnet og fællesskabet at undgå visse emner. Gennem jeres hverdagsmøder med forældrene kan I i stedet spørge anerkendende og undersøgende ind til de emner, som måske kan virke følsomme eller kontroversielle. Inviter også forældrene til at undre sig over hverdagens rutiner og praksis i dagtilbuddet. Forældrenes spørgsmål kan ofte overraske og bane vejen for en lærerig dialog. Nogle gange viser det sig, at emnet slet ikke er kontroversielt, når I kommer i snak.

Når I løser konflikter og taler om kontroversielle emner sammen, får børnene erfaring med at

- reflektere kritisk
- sætte grænser
- afklare deres egne meninger og hensigter
- udforske deres egne og andres følelser
- håndtere oplevelser af uretfærdighed
- forstå at samme oplevelse eller emne kan opleves forskelligt fra person til person.

Hvad er et uenighedsfællesskab?

Et uenighedsfællesskab er, når en gruppe mennesker har forskellige meninger og værdier, men alligevel på tværs af deres holdninger accepterer og håndterer uenighederne. I et uenighedsfællesskab handler det ikke om at fjerne uenighederne men om at være konstruktiv sammen om dem. I et uenighedsfællesskab føler alle sig trygge ved at sige deres mening og er nysgerrige på hinandens holdninger.

Hvad er kontroversielle emner?

I kan som regel kende et kontroversielt emne på, at det vækker følelser og/eller handler om værdimæssige spørgsmål. Det kan fx være emner som opdragelse, krop, tro. Næsten alle emner kan blive kontroversielle, hvis der er forskellige fortolkninger af emnet eller uenighed om, hvordan en udfordring skal tackles.

Hvis du vil læse videre ...

Dette hæfte bygger på eksisterende viden og forskning. Nedenfor finder du inspiration til videre læsning:

Bo, K.A. og Gehl, I. (2006): "Samtaler med børn". I: Tidsskriftet VERA nr. 34 januar.

Bækgaard, B.; Hinge, H. & Krab, H. Koed (2013): "Pædagogisk arbejde med demokratiforståelse – Idékatalog til studerende på pædagoguddannelsen". Ministeriet for forskning, innovation og videregående uddannelser.

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) (2017): "Børneperspektiver på forældresamarbejde". Den styrkede pædagogiske læreplan – rammer og indhold (2018). Børne- og Socialministeriet.

Facione, P. A. (2015): "Critical thinking: What it is and why it counts". Millbrae, CA: The California Academic Press.

Grindheim, L.T. (2011): "Barnefelleskap som demokratisk danningsarena -Kva kan gje høve til medverknad i leik i barnehagen?" Nordisk barnehageforskning, vol.4, nr.2, s.91-102.

Grundtvig, L. (2013): "Ny viden: Styrk børns evne til at undre sig". Børn og Unge 07: 2013.

Iversen, L. L. (2014): "Uenighetsfelleskapet - Blikk på demokratisk samhandling". Oslo: Universitetsforlaget.

Johansson, E. (2007): "Etiska överenskommelser i förskolebarns världar". Göteborg studies in educational sciences, vol.251, Göteborg, Sverige: Acta Universitatis Gothoburgensis

Johansson E. & A. Emilson (2016): "Conflicts and Resistance: potentials for democracy learning in preschool", International Journal of Early Years Education, Vol. 24, nr.1, s. 19-35.

Koch, H. (1960): "Hvad er demokrati?", København: Gyldendal.

Léon, J. Melo (2015): "A baseline study of strategies to promote critical thinking in preschool classrooms", Gist education and learning research journal, nr.10, s. 113-127.

Madsen, B. (2009): "Inklusionens pædagogik – om at vide, hvad der ekskluderer, for at udvikle en pædagogik der inkluderer", i: C. Pedersen (red.): Inklusionens pædagogik. Hans Reitzels Forlag, København.

Palludan, C. (2008): "Barnehaven gør en forskel". Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

Pettersvold, M. (2015): "Barns demokratiske deltagelse i barnehagen: fordring og utfordring: en kritisk, tolkende studie av vilkår for at barns rett til medvirkning i barnehagen kan realiseres i samsvar med intensjonene". Høgskolen i Lillehammer.

Santín, M-F. & M.F. Torruella (2017): "Reggio Emilia: An essential tool to develop critical thinking in early childhood". Journal of New Approaches in Educational Research, vol.6, nr. 1, s. 50-56.

Tholin, K.R. & Jansen, T.T. (2011): "Demokratiske samtaler i barnehagen?" Tidsskrift for Nordisk barnehageforskning, vol.4, nr. 2, s. 103-114.

Wøldike, M.E.; Sandø A.; Taxhjelm F.R. & Rasmussen A. (2017): "Det kan være pinligt for forældrene: En national kortlægning af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet", Sex & Samfund.